

KUIDAS JUTUSTADA KIRJANDUSE AJALUGU?

Nüpli XV kirjanduslik kevadkool

1.–2. juunil toimunud Eesti Kirjandusmuuseumi Nüpli kirjandusliku kevadkooli retooriline tööpealkiri "Kuidas jutustada kirjanduse ajalugu?" suunas arutlema kirjandusloo kui nähtuse ja selle "loolisu- se" üle. Peaküsimusteks oli kirjandusloo piiritlemine, samuti eesti kirjandusloo kirjutamise traditsioon ja selle komponendid: kirjanduslikud tekstid, dominandid (stiilid, voolud jne), nende ümber koonduvad tekstikogumid, kirjanike elu- lood, kriitika, kirjanduselu, lugejaretsept- sioon vms. Tõstatati küsimus, missugune nendest komponentidest teeb kirjandus- loost kirjandusloo ja milleta ei saa sellest enam rääkida. Kas näiteks arhiiv on kir- janduslugu? Intrigeerivaid küsimusi esi- tati ka kirjandusloost kui pragmaatilisest jutustamisaktist ja kirjandusloost kui kunstilisest projektist, ilukirjanduse alli- kast ja eesmärgist.

Kevadkooli esimest istungit "Kirjan- duslooline Eesti" juhatas Aare Pilv, selle avas ajaloodoktorant Linda Kaljundi põh- jalik ja sisutihe arutelu teemal "Kirjan- dus(aja)looline Eesti". Kõneleja mõtiskles eesti ajaloo ja kirjandusajaloo kirjutamise üle, võttes lähema vaatluse alla vanema eesti kirjandusloo representeerimise kü- simused. L. Kaljundi rõhutas selle konst- rueeritust ja tõi esile mitmeid muid või- malusi, eelkõige loobumist ühe *resp.* õige loo kirjutamise taotlusest. Leides, et ees- ti vanema kirjanduse ajaloo kirjutamise juured on tänini sügavalt kinni rahvusli- kus ärkamisajas, rõhutas ta vajadust need sealt "lahti rakendada", uurides näi- teks kalendreid ja tarbetekste sotsiaal- ajaloo kontekstis, tekstimugandusi tõlke- ajaloo kontekstis jne. Samuti pidas esine- ja väheviljakaks eesti kirjandusloo konst- rueerimist rahvaluule ja muukeelse kir- janduse terava vastanduse raamistikus. Eesti kirjandusloo traditsiooni jätkamise või sellele sekundeeriva maiskondliku (geokultuurilise) Eesti kirjandusloo kõr- vale pakkus L. Kaljundi veel mitmeid või- malusi, näiteks mälu paikade uurimist. Mõnevõrra üllatavana kõlas kirjandus-

ajaloolaste jaoks tõdemus, et eesti ilukir- jandus on ajalooliste juhtmotiivide kaudu avaldanud ajaloo(kirjutusele) rohkem mõju kui ajalookirjutus kirjandus(aja)loo- le. Ettekande sõnumist tervikuna jäi kõ- lama kultuuri- ja kirjandusajaloo ning ajaloo uurimise üksteist rikastav mõju. Seda eriti nüüdisaegsete teoreetiliste arutelude raamistikus, mil seistakse sil- mitsi sarnaste probleemidega.

Janika Kronberg ärritas oma ettekan- de "Extremismus eesti kirjanduses" kuu- lajaid esialgu kerglasevõitu suhtumisega eesti kirjandusloo kirjutamisse. Nimelt tõi ta näiteks omaenda tellimustööna kir- jutatud "Eesti kirjandusloo" (10 lk) ning leidis, et iga üliõpilane peaks stuudiumi lõpus suutma kirjutada midagi analoogi- list. Ettekande teises pooles tutvustas J. Kronberg Cornelius Hasselblatti mo- numentaalselt kirjanduslugu "Geschichte der estnischen Literatur" (2006). Pidades oluliseks ajaloolise tausta (nt raudtee- ehitus jms) väljatoomist, juhtis kõneleja tähelepanu autori võttele rõhutada kirja- nike olulisust (Tammsaare, Kross) pro- portsioonidega. Märksõnade trauma, mä- lutöö, uus seksuaalsus, *Vulgarität*, krimi, porno, punk, *science fiction*, Lõuna-Eesti renessanss, *extremismus*, võrk kui kir- jandusgeneraator kaudu vastas J. Kron- berg oma teesides esitatud küsimusele, kuidas paistavad uuema eesti kirjanduse "ujuvad lahtrid" distantsilt ja mis on sel- les õpetlikku. Lõppkokkuvõttes ärgitas ettekanne mõtlema ka mitmete üldise- matele küsimustele, näiteks, miks ei ka- suta kirjanduse ajaloo uurija juba kirju- tatud kirjanduslugu, vaid allikatele toe- tuvaid artikleid.

Kevadkooli teise istungi "Osade kaudu terviku poole" (juhatas Marin Laak) avas Mart Velsker ettekandega "Kolmeküm- nendad kuuekümnendatel. Esialgseid hü- poteese ja järeldusi".¹ Kõneleja analüüsis

¹ Ettekanne toetus artiklile: M. Vels- ker, Kolmekümnendate aastate luule kuue- kümnendate aastate kriitikas ja kirjandus- teaduses. Keele ja Kirjanduse ning Loomin-

1930. aastate konstrueerimist 1960. aastate kriitikas ja kirjandusteaduses, käsitledes 1960. aastaid kui spetsiifilist ajajärku, mil stalinistlik kultuurimäratsus oli küll möödas, kuid tekstide saatust siiski veel mõjutamas. Ettekande põhisosas keskendus M. Velsker võtetele ja strateegiatele, mida hakati kriitikas kasutama, rääkides 1930. aastate autoritest ja tekstidest. Keskseteks strateegiateks olid "konstruktiivne vaikimine" ja "dema-googiline diskuteerimine", nende sees aga kasutati veel mitmeid võtteid, näiteks üksiku eelistamist üldisele, jaatuseni jõudmist eituse kaudu jms. Eriliseks võtteks oli tähelepanu kõrvalejuhtimine kirjandusliku "ohvrilooma" loomise teel (Ants Oras) eesmärgiga selle kaudu ja varjus kõnelda ka teistest Glavlit'i poolt keelatud autoritest ja teemadest.

Ka järgmise ettekande aluseks oli mahuka kriitikakorpuse analüüs. Tuginedes Tartu Ülikooli bakalaureusetöö materjalidele, otsis Marju Mikkil oma ettekandes "Noor-Eesti kümme aastat: lähivaatlus kaasaegsete arvustuste kaudu" vastust küsimusele, mida saab n-ö naiivne lugeja teada Noor-Eesti kohta, kui ta loeb ainult omaaegset kriitikat. Käsitledes Noor-Eesti-aegset kriitikat kui terviklikku tekstikorpust, tõi M. Mikkil välja kriitikas leiduvad üldisemad hoiakud nii oma kaasaja, kaasaegse kirjanduse kui ka kirjaniku, kriitiku ja lugeja rolli kohta. Ettekandest selgus, et XX sajandi alguse kunstiväärtuslik kirjandusteos pidi vastama suurele hulga sageli vastukäivatele nõudmistele (algupärasus, dramaatilisus, elulisus, hingeelu peen analüüs, ideede ja meeolude rikkus, kompositsiooni terviklikkus, peenus, pingulolek, plastilisus, romantismi ja realismi harmoonia, sile stiil, sisemine rütm, tegelaskuju tüüpilisus, individuaalsus, värskus jpt).

Epp Annuse "Kirjanduslugu ja kirjanduse kodu" haakus kirjandusloo kui kunstilise projekti ideega, avades kevadkooli kolmanda istungi "Kirjandusloolisus luubi all" (juhataja Jaak Tomberg). Esineja vaagis eri võimalusi, kuidas kir-

janduslugu "teha", arutles pikemalt kirjandusloo tekkimise võimaluste üle kirjandusteoste kirjutamise kaudu. Ta küsis, kas kirjandus algab kirjandusloost või kirjandusteosest. Või hoopis kusagilt mujalt? Mõtiskledes kirjandusloo ja ajavaimu seoste üle, toetus E. Annus Wilhelm Dilthey aja ja vaimu seoste filosoofiale ning rõhutas kirjandusloo kui mälu säilitaja rolli: kirjanduslugu ei peagi kasutama, kuid see peab olema olema. Kõneleja rõhutas ka kirjandusloo performatiivset olemust ning kujutles kirjanduslugu raamaturiulina. Arutelu tekkis konkreetsete raamatute üle, mis ajavaimu otsivatena on kirjanduslugu loonud (Mati Undi, Ene Mihkelsoni, Andrus Kivirähki teosed), teiseks intrigeerivaks teemaks oli kirjastuste tegevus kirjandusloo mõjutamisel Tuuma ja Ilmamaa näitel.

Janek Kraavi esitas oma ettekandes "Kõverate joonlaudade võimalikkusest" küsimuse kirjandusloo "monumendi" eiramise võimalustest kirjandusloo õpetaja vaatepunktist. Kas tekst on mõeldud lugejale või konstrueeritud laiemas tähenduses n-ö muuseumiks, millel on teine funktsioon ja tähendus? Kirjandusloo tipp on J. Kraavi järgi majamuuseum, milles kõik taandub kirjaniku eluks. Kirjandusloo kirjutamise eeldusena rõhutas J. Kraavi ajalootundmise ja kirjaoskuse kõrval ka fantaasiat ning julgust mõelda riskivalt. Haakudes Linda Kaljundi ettekandega, pakkus ta välja võimaluse käsitleda näiteks teemasid, mis on olulised ajaloonarratiivi seisukohalt. Selline ülesanne sunniks mööda minema kirjanduse sees kehtestunud hierarhiatest, nagu "päris kirjandus" vs. marginaalsed tekstid või luule ja proosa. Rõhutades, et senine suhe kirjanduslikku on olnud ülemuslik ja peremehelik, rõhutas J. Kraavi vajadust asetada vaatepunkt väljapoole.

Kevadkooli esimese päeva enim diskuteeritavaks kujunes viimane, Tiina Kirsi ettekanne "Tüvitekstid, võrsed ja väänkasvud: ekslemised kirjandusloo metsades". Arutelu keskmes oli *tüviteksti* mõiste, mille on varem lahti seletanud Jaan Undusk Felix Oinase esseekogumiku "Surematu Kalevipoeg" (1994) järelsõnas. J. Unduski jaoks on *tüvitekst* määratletud

gu näide. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 6, lk 433–448.

singulaarse ja "rahvusega" seotud kirjan-
dusliku tekstina. Tüviteksti mõiste loo-
mingulist laiendust on pakkunud Rein
Veidemanni kirjutised, mõiste on nendes
muutunud polümorfseks, jäädes n-ö kii-
kuma kirjanduse ja kultuuri(loo) vahele
ning avardades seda ka sündmustele
(laulupidu). T. Kirsi ettekande põhiosa
keskenduski küsimustele tüviteksti mõis-
test ning sellega kaasnevale "võrsete",
"juurte", "okste" metafoorikale. Kas *tüvi-
teksti* kasutamine eesti kirjanduse uuri-
mise kontekstis on vajalik ja kasulik?
Mida see annab kirjanduse kujunemis-
lugude selgitamisele, võrreldes näiteks
Gérard Genette'i mõistega *arhitekt*?
Milline seos tekib tüvitekstide kaudu
kaardistatud kirjandusloo ning tradit-
siooniliste, kaanonipõhiste kirjandus-
lugude vahel? Jne. Elavas arutelus jõuti
mitme uue küsimuseni, alustades sellest,
kas tüvitekst on see, mida ei loeta, vaid
võetakse vastu rahvuskehandi kaudu,
ning kas tüviteksti juurde kuulub rah-
vusteadvuslik väljund. Tüviteksti näiteks
on "Kalevipoeg", mis ka Tiit Hennoste ar-
vates on murdnud ennast läbi aja, vaata-
mata sellele, kuidas on käitunud ideoloogia
ja kriitika. Siiski jäi kõlama, et *tüvi-
teksti* mõiste on muutumas hajusaks ning
vajab täpsemat piiritlemist eriti juhul,
kui seda kasutada kirjandusloo õpetami-
sel "tüvitekstide kursuste" kaudu.

Kevadkooli esimese päeva lõpetas hilis-
õhtune väitlusring "Kuidas jutustada kir-
janduse ajalugu?" Tiit Hennoste ja Aare
Pilve juhatusel. Kõlas seisukoht, et ke-
vadkool on täitnud oma ülesande, kui se-
nised lood on n-ö lahti loksutatud, edasi
arutleti ka *kirjandusloo* ja *kirjanduse
ajaloo* mõistete üle. Uueks teemaks oli
kirjandusloo kirjutaja subjekti küsimus,
näiteks väitis Tiit Hennoste, et oma eesti
kirjandusloo peatükke kirjutades tunneb
ta ennast kirjanikuna, kes loob ka kirju-
tamise kirest; kirjandusloo kirjutaja tun-
netest rääkis Mart Velsker. Jaak Tom-
berg selgitas kirjandusloo olemust arhiivi
mõiste kaudu: "arhiiv" on ideaal, milleni
keegi ei jõua, "lugu" on olemuslikult par-
tikulaarne, väljavõte arhiivist. Kas kir-
janduse "loostamine" on sellisel juhul
millegi äravõtt või juurdepanek? Arutelu

lõpetas diskussioon uue kirjanike leksi-
koni loomisvõimaluste üle Piret Viirese ja
Tiit Hennoste eestkõnelemisel.

Kevadkooli teise päeva sisustas tuden-
giistung "Kirjutamata lugude kirjutami-
ne", mida juhatas Mart Velsker. Tartu
Ülikoolis vastvalminud bakalaureusetöö-
de alusel pidasid ettekande Brita Melts
("Värske Rõhu tähendus eesti kultuuri-
ajakirjade võrgustikus"), Kairi Korts
("Romaanivõistlus") ja Priit Kruus ("Rüh-
mituste laine: NAK, Erakkond, TNT").
Kõiki neid ühendas Janika Kronbergi eel-
mise päeva ettekande peaküsimus: vaade
"eesti uuema kirjanduse platoole" ning
toetumine Pierre Bourdieu väljateooriale,
viimasest kujunes ka üks kevadkooli tuli-
semaid vaidluskeskmeid. Nii Brita Melts
kui ka Priit Kruus rõhutasid nüüdisaegse
loova noortekirjanduse koondumist veebi-
portaalidesse. Just kirjandusportaalide-
keskne noortekultuur annab uue tähendu-
se nii ajakirjale Värske Rõhk kui ka teis-
tele praegusaja ja lähimineviku kirjandus-
likele rühmitustele.

Brita Melts käsitles noorteajakirja
Värske Rõhk kui lastekirjanduse (Hea
Laps) ja kesksete kirjanduslike ajakirjade
(Vikerkaar, Looming) ühenduslüli. Värske
Rõhk on muutunud asendamatuks lähte-
punktiks paljudele debütantidele, pakku-
des hõlmamatutest veebiportaalidest pü-
sivamat ja kindlamat pinnast. Oluline on
ka loometarviduse ja lugemistahte alal-
hoidmine ning põlvkondliku õhustiku ku-
jundamine. Teatavate mööndustega võiks
nüüdisaegset noorkirjandust määratleda-
gi kui Värske Rõhu põlvkonna väljundit,
mis on toonud kirjandusprotsessi oma
vaate, tahte, uudsuse, millest kujunevad
võimalikud muutused. Kõneleja rõhutas,
et korrastades noorkirjanduse välja, loob
Värske Rõhk kirjandusavalikkusele uusi
pidepunkte ning muudab äärealal paik-
neva kirjanduse keskuses osalejaks.

Kairi Kortsu ettekanne andis ülevaate
romaanivõistlustest läbi aegade. Esimese
Eesti Vabariigi ajal ja taasiseseisvunud
Eestis on romaanivõistlustega kaasnenud
"imelapse" retoorika, s.t uute kirjandusli-
ke talentide otsing. Nõukogude perioodi
romaanivõistlusi iseloomustas ideoloogil-
ise korrektsuse nõue, mis segas võistlus-

te sisulist läbiviimist (H. Leberechti juh-
tum). Toetudes kirjanduskriitika analüü-
sile, tõi K. Korts välja iseloomuliku ten-
dentsi, mis on kaasnud edukate võist-
lusromaanide liikumisega kirjandusvälja
keskmesse: mida enam romaanivõistlusel
auhinnatud teos kirjandusavalikkuses
tunnustust kogub, seda vähem räägitakse
tema seosest võistlusega.

Priit Kruusi ettekande aluseks oli põh-
jalik uurimus noortekirjanduse kujune-
misest kirjanduslike rühmituste kaudu
alates 1996. aastast. Miks ja kuidas rüh-
mitusi loodi ning miks pole neid enam loo-
dud uuel sajandil? Kes on noorkirjanik ja
mis on noor(soo)kirjandus? Mis on "pisi-
rühmituste periood" ja kuidas juhatas see
sisse XXI sajandi individualismi? P. Kruu-
si arvates on rühmituste tekkimisel olnud
oluline kollektiivse minapildi loomine ja
teistele vastandumine grupi toel. Rühmi-
tustega kaasnes ühistegevus, väljaanded,

sõpruskond. Kui kuni 2000. aastate algu-
seni oli kirjandusse astumise üheks eel-
duseks osalemine rühmituses, siis vii-
mastel aastatel, seoses loova kirjanduse
koondumisega veebi, on tegutsemisvaba-
dus muutunud iseenesestmõistetavaks
normiks. P. Kruusi arutelu ja ühtlasi ke-
vadkooli lõpetas 1990. aastate kirjutama-
ta kirjandusloo täiendamine kohalviibija-
te poolt.

Nagu juba paar viimast aastat tavaks,
toimus Eesti Kirjandusmuuseumi XV
Nüpli kevadkool ka seekord koostöös Ees-
ti Kirjanduse Seltsiga. Kevadkooli see-
kordse teema algatajad olid Ene-Reet
Soovik ja Aare Pilv, peakorraldaja Jaak
Tomberg. Kevadkooli toetamise eest tä-
natakse Eesti Kultuurkapitali kirjanduse
sihtkapitali.

MARIN LAAK